

Marie-Rose A. S. Bogaers

Drie Delftse borden

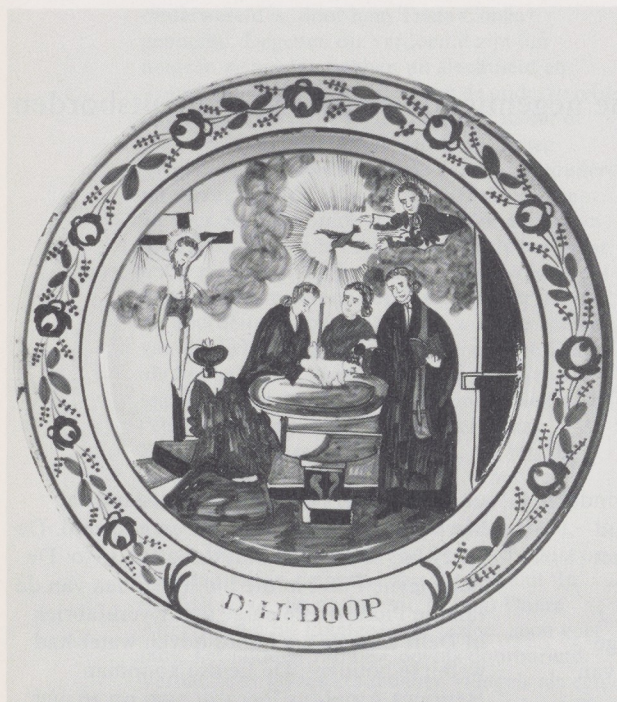
Enkele aantekeningen bij drie negentiende-eeuwse sacramentsborden

In de collectie van het Rijksmuseum bevinden zich als bruikleen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap drie borden met een voorstelling van de sacramenten: de doop, het huwelijk en het oliesel (afb. 1, 2 en 3)¹. Zij zijn vervaardigd van een matige kwaliteit Engels aardewerk en voorzien van het ingedrukte merk 'PICCARDT DELFT' (afb. 4). De polychroom beschilderde decoratie heeft evenmin een hoog niveau. De voorstellingen zijn naïef weergegeven met grove lijnen. De randen zijn versierd met gestileerde bloemmotieven waarin uitgespaarde cartouches met de naam van het sacrament in zwart geschreven. In plaats van een vervloeiing van de penseelstreken veroorzaakte de ontoereikende techniek een streperig effect. Ondanks hun gebreken moeten deze borden worden beschouwd als zeldzame voorbeelden van negentiende-eeuws Delfts aardewerk.

De produktie van het Delfts aardewerk bereikte haar hoogtepunt aan het eind van de zeventiende eeuw. Omstreeks het midden van de achttiende eeuw begon het tij te keren en moesten verschillende plateelbakkerijen overgaan tot sluiting. De oorzaak hiervan lag onder meer in de import van het Engelse witbakkende aardewerk, dat veel harder en goedkoper was, en in het gebrek aan vernieuwing van de Delftse aardewerkproducenten, die te weinig op deze marktontwikkelingen wisten in te spelen. De

uitvinding van porselein in Duitsland zal hierbij eveneens een rol hebben gespeeld. De neergang zette zich voort totdat na 1850 'De Porceleyne Fles', in die tijd in handen van de familie Piccardt, de enige aardewerkfabriek in Delft was die het hoofd boven water had weten te houden². De Leidse koopman Henricus Arnoldus Piccardt nam op 16 mei 1804 de aan het Oosteinde te Delft gelegen plateelbakkerij 'De Porceleyne Fles' over van meester-plateelbakker Dirk Harlees³. Bij de verkoop werd bedongen dat de laatstgenoemde Piccardt zou inwijden in het vak van plateelbakker⁴. Aanvankelijk deed Piccardt niet anders dan het voortzetten van de produktie van het traditionele Delfts aardewerk. Dit tinglazuur-aardewerk werd vervaardigd van beige tot grijs bakkende klei dat na de eerste bakking werd bedekt met een laag ondoorschijnend, wit tinglazuur. Op dit fond werd de beschildering aangebracht die met een doorzichtig loodglazuur (de 'kwaart') kon worden bedekt, waarna de voorwerpen voor de tweede keer werden gebakken. Dat Piccardt in deze periode van verval van het Delfts aardewerk opmerkelijke prestaties wist te leveren, bewijst een bord uit de collectie van de Rijksdienst Beeldende Kunst⁵. Dit bord vertoont een voorstelling van drie Chinezen op een terras in een landschap, uitgevoerd in blauw met mangaankleurige omtreklijnen. Het traditionele decor is een directe kopie van achttiende-eeuwse schotels die 'De Porceleyne

Afb. 1. Bord 'D:H: DOOP'. Gepolychromeerd aardewerk. Piccardt Delft. Diam. 25,5 cm.
 Afb. 2 (onder). Bord 'HET HUWELYK'. Gepolychromeerd aardewerk. Piccardt Delft. Diam. 25,5 cm.

Fles' onder beheer van Jacobus Harlees vervaardigd had⁶.

In 1806 begon Piccardt met het nabootsen van het Engelse roomkleurige aardewerk⁷. Dit zogenaamde *creamware* was omstreeks 1720 in Engeland uitgevonden en wordt gekenmerkt door een harde, witbakkende scherf die wordt bedekt met een transparant loodglazuur. De voordelen van dit aardewerk zijn dat het veel minder breekbaar is en dat de beschildering rechtstreeks op de eenmaal gebakken witte scherf kan worden aangebracht. In het begin liet Piccardt de decoratie met de hand beschilderen. Na enkele jaren paste hij daarnaast de transferprint-techniek toe waarmee het aardewerk goedkoper kon worden versierd. Met deze techniek, die eveneens in de achttiende eeuw in Engeland was uitgevonden, konden op een koperen plaat gegraveerde afbeeldingen, via geprepareerd papier worden overgebracht op het biscuit gebakken of geglazuurde aardewerk.

Jaren van experimenteren leverden Piccardt tenslotte producten op die niet in de schaduw konden staan bij de Engelse voorbeelden. Zo kreeg zijn aardewerk in 1816 een uiterst negatieve beoordeling van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Delft. Proefondervindelijk achtte dit instituut bewezen, dat het snijden van vlees op de borden *genoegzaam [was] om insnijdingen in het glazuur te veroorzaken, terwijl het vogt door dezelve zodanig indrong, dat hetzelfde zeer afzichtige teekenen naliet, welke nimmer kunnen weggaan*⁸. Een positieve beoordeling in de vorm van een zilveren medaille viel Piccardt ten deel voor zijn inzending op de tentoonstelling van Nationale Nijverheid die in 1820 te Gent werd gehouden⁹. Volgens F. W. Hudig zou het feit dat deze prijs werd uitgereikt echter niet zo zeer verband houden met de hoge kwaliteit van dat aardewerk maar eerder een indruk geven van het treurige peil van de Hollandse ceramiek-industrie in die tijd¹⁰.

De geenszins ontmoedigde Piccardt zocht onverdroten verder naar manieren om zijn producten te verbeteren. In 1834 importeerde hij daartoe Engelse grondstoffen en maakte hij gebruik van *oprechte Engelse recepten van*

Afb. 3. Bord 'H^TLAASTEOLISEL'. Gepolychromeerd aardewerk. Piccardt Delft. Diam. 25,5 cm.

steen en glazuur¹¹. Ook liet hij in 1839 de platen voor de transferprints uit Engeland komen¹². Dat deze initiatieven vrucht afwierpen blijkt uit een zwart bedrukt bord in de collectie van het Rijksmuseum Huis Lambert van Meerten te Delft dat op de achterzijde is voorzien van het opschrift *Steen uit Engeland En Glans van den Heer Piccardt gebakken alhier den 2 junij 1845 Delft*¹³. De harde scherf benadert al veel meer de eigenschappen van het Engelse aardewerk dan het geval is met de drie afgebeelde sacramentsborden. Deze sacramentsborden behoren met drie vazen uit het Haags Gemeentemuseum tot het weinige beschilderde siergoed van Engels aardewerk dat is overgeleverd uit de tijd van Henricus Piccardt. De drie balustervormige vazen zijn voorzien van een eenvoudige, polychrome decoratie en zijn aan de onderzijde gemerkt met de ingedrukte signatuur 'Piccardt Delft', in lopend schrift. De decoratie bestaat uit een strandgezicht met paard en wagen omgeven door een krans met bloemen. Voorgesteld is de aankomst van koning Willem I in 1813 te

Afb. 4. Fabrieksmerk 'PICCARDT DELFT' aan de achterkant van de borden.

Scheveningen. De scène is overgenomen van een aquatint door W. H. Hoogkamer naar H. P. Oosterhuis¹⁴. Het getuigt niet van veel kunstzin van de kant van de plateelschilder dat bij een zo simpele voorstelling al naar een voorbeeld werd gewerkt. Verondersteld mag worden dat de decoratie op de sacramentsborden op soortgelijke wijze tot stand is gekomen.

Het is mogelijk dat Piccardt bij de sacramentsborden gebruik maakte van Engelse voorbeelden. Engelse creamware borden, die aan het eind van de achttiende eeuw en het begin van de negentiende eeuw in Holland naar Engelse voorbeelden werden beschilderd met scènes uit de geschiedenis van de Verloren Zoon, tonen een opvallende gelijkenis met de sacramentsborden¹⁵. De Engelse taferelen werden aangepast aan de Hollandse smaak waarbij de interieurs, vermoedelijk naar Delftse voorbeelden, werden voorzien van een draperie met kwasten¹⁶. Deze draperie komt eveneens voor op het sacramentsbord met 'H^TLAASTEOLISEL'. De deur aan de rechterzijde van 'D:H:DOOP', de zuilen op de achtergrond bij 'HET HUWELYK', de weergave van het raam linksboven bij 'H^TLAASTEOLISEL', alsmede de cartouches met de opschriften, zijn duidelijke overeenkomsten met deze naar Engelse voorbeelden in Holland beschilderde borden. Daar de katholieke kerk zeven sacramenten kent, ontbreken blijkbaar borden met voorstellingen van het vormsel, de eucharistie, de biecht en de priesterwijding. Het is evenwel niet

bekend of de complete serie is gerealiseerd en evenmin of van de bestaande drie borden meer exemplaren zijn vervaardigd. Gezien de kwaliteit van het aardewerk is het aangemelijk dat deze sacramentsborden vroege produkten van Piccardt zijn. De slechte kwaliteit sluit een Engelse herkomst van de grondstoffen uit, waaruit een datering tussen 1806 en 1834 volgt.

Dat Piccardt voor rooms-katholieke gelovigen ook gebruiksvoorwerpen vervaardigde kan men concluderen uit een prijscourant van Delfts aardewerk die hij in 1834 samen met zijn concurrenten uitgaf¹⁷. Hierin worden onder het hoofd *geschilderde goederen* wijwatervaatjes genoemd die in drie maten leverbaar waren. Deze wijwatervaatjes waren vervaardigd van tinglazuur-aardewerk, hetgeen valt op te maken uit het gegeven dat onderaan de lijst van 'geschilderde' en 'witte goederen' een speciale kolom 'Engelsch namaak' wordt vermeld, waaronder uitsluitend 'theegoed', 'riggelkoppen' en 'koffijkoppen' worden genoemd¹⁸. De produkten in de prijscourant kunnen alle gerekend worden tot het gebruiksaardewerk. Sieraardewerk, zoals de sacramentsborden, komt er niet op voor.

Opmerkelijk is het verschil in beschildering tussen de sacramentsborden en het eerder besproken tinglazuurbord uit de collectie van de Rijksdienst Beeldende Kunst. Hoewel beide in dezelfde tijd zijn vervaardigd, is het laatstgenoemde bord kwalitatief veel beter dan de sacramentsborden. Dit is des te merkwaardiger omdat het schilderen op de poederachtige tinglazuurlaag technisch beduidend moeilijker is dan het schilderen op biscuit. Werd het patroon bij het tinglazuurbord nauwgezet overgenomen, bij de sacramentsborden zal dat, evenals bij de drie vazen uit het Haags Gemeentemuseum, niet het geval zijn geweest.

Dat deze drie sacramentsborden bewaard zijn gebleven, is waarschijnlijk vooral te danken aan het feit dat het sieraardewerk is en geen gebruiksaardewerk.

De drie borden vormen een zeldzaam voorbeeld van negentiende-eeuwse produkten van 'De Porceleyne Fles', uit een periode van verval in de Delftse aardewerkgeschiedenis.

De grote bloei uit het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw was reeds lang verleden tijd. Van de herleving van het Delfts aardewerk aan het eind van de negentiende eeuw valt in deze drie sacramentsborden nog niets te bespeuren.

Noten

¹ Inventarisnummers respectievelijk: Koninklijk Oudheidkundig Genootschap 158, 157 en 156. Diameter 25,5 cm. Het bord met de voorstelling van het huwelijk (K.O.G. 157) is eerder afgebeeld in: F. W. Hudig, 'Maastricht Pottery, part I', *Antiques*, March 1931, pp. 197-199. Een exemplaar van dit tijdschrift bevindt zich in het museum het Princessehof te Leeuwarden. Met vriendelijke dank aan de heer J. D. van Dam, die mij hierop wees.

² Voor nadere gegevens betreffende de periode Piccardt (1804-1876) en de daarop volgende periode van Joost Thoof & Labouchere zie: Marie-Rose Bogaers, Karin Gaillard en Marie-Louise ten Horn-van Nispen, *De Porceleyne Fles. De wedergeboorte van een Delftse aardewerfabriek*, Utrecht-Antwerpen 1986.

³ Gemeente Archief Delft, verzameling A. H. H. van der Burgh, nr. 1526, 16 mei 1804.

⁴ Idem nr. 1526, 23 mei 1804.

⁵ *De Porceleyne Fles. De wedergeboorte van een Delftse aardewerfabriek*, op.cit. (noot 2), p. 76, cat.nr. 1.

⁶ J. Romijn, *Geschiedenis van een Delftse fabriek*, Fries Museum Leeuwarden 1970/71, cat.nr. 21 en 22; Tent. cat. *Herboren Oriënt. Islamitisch en Nieuw Delfts aardewerk*, Haags Gemeentemuseum, 's-Gravenhage 1984, p. 18, nr. 14.

⁷ *De Porceleyne Fles. De wedergeboorte van een Delftse aardewerfabriek*, op.cit. (noot 2), p. 41.

⁸ Idem.

⁹ *Rapport der Hoofdcommissie ter beoordeling der voorwerpen van Nationale Nijverheid, ten toon gesteld te Haarlem, in de maanden julij en augustus 1825*, 's-Gravenhage 1825, pp. 149–150.

¹⁰ F. W. Hudig, *op.cit.* (noot 1), p. 199.

¹¹ *De Porceleyne Fles. De wedergeboorte van een Delftse aardewerkfabriek*, *op.cit.* (noot 2), p. 74.

¹² *Idem.*

¹³ *Idem*, p. 76, cat.nr. 3.

¹⁴ Ida C. E. Peelen, 'Afbeeldingen op Delftsch Aardewerk, ontleend aan prenten', *Oud-Holland*, 34 (1916), p. 235; Ida C. E. Peelen, *Catalogus van de verzameling Nederlandsch aardewerk*, Gemeente Museum te 's-Gravenhage 1917, p. 92, nr. 328.

¹⁵ D. F. Lunsingh Scheurleer, 'Engelse cream-ware-borden met de geschiedenis van de Verloren Zoon', *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek*, 73/74 (1974), pp. 30–37.

¹⁶ C. H. de Jonge, *Delfts aardewerk*, Rotterdam-'s-Gravenhage 1965, p. 129, afb. 64 en p. 131, afb. 66.

¹⁷ Gemeente Archief Delft, Archief De Porceleyne Fles.

¹⁸ F. W. Hudig, *Delfter Fayence*, Berlin 1929, p. 287.